

KAKSIPÄISEN KOTKAN VARJOSSA

Suomi, 2005

Ohjaaja: Timo Koivusalo

Ikäraja: K7

Näyttelijät: Mikko Leppilampi, Helena Vierikko, Vesa-Matti Loiri, Anneli Saaristo, Tapio Liinoja

Oppimateriaalin tehtävät on suunniteltu yläkoulu- ja lukioikäisille.

Kesto: 113 min.

Oppimateriaalin teemoja: musikaalin lajityyppi, Suomen historia, sortovuodet, sukupuoliroolit, viattomuus, suomalaisuus

Genre: draama, musiikki

VINKKEJÄ ELOKUVAN KÄSITTELYYN

ENNEN ELOKUVAA

Kaksipäisen kotkan varjossa -elokuvaa luonnehditaan "elokuvamusikaaliksi Suomen sortovuosista". Käykää ryhmissä läpi, mitä ajatuksia herättävät käsitteet

a) musikaali ja b) sortovuodet.

Pyrkikää luonnehtimaan musikaalilajityypin erityispiirteitä ja muistelemaan autonomisen Suomen historian vaikeita vuosia. Kootkaa näkemykset ja vaikutelmat yhteen.

Tämän jälkeen käykää yhteisesti tarkemmin läpi molemmat käsitteet.

TIETOA MUSIKAALI-LAJITYYPISTÄ

Musikaali kuuluu elokuvahistorian vanhimpiin lajityyppeihin eli genreihin. Musikaali syntyi samaan aikaan äänielokuvan kanssa vuonna 1927. Syy tähän on ilmeinen: valkokankaan "oppiessa puhumaan" haluttiin uudesta keksinnöstä ottaa kaikki irti – musiikin esittäminen tuntui parhaalta tavalta hyödyntää äänen ulottuvuutta.

Yksittäiseen genreen kuuluvat elokuvat jakavat keskenään samat ominaispiirteet. Siinä missä lännenelokuvia yhdistävät esim. rujanromanttiset uudisraivaajamiljööit, korostettu maskuliinisuus ja aseelliset konfliktit, musikaaleille on ollut ominaista musiikin keskeinen rooli juonen eteenpäin viejänä ja temaattisen tunnelman luoja. Tunteiden selkeys, yhteisöllisyys ja onnellinen loppu kuuluvat nekin klassiselle elokuvamusikaalin tunnusmerkkeihin.

Musikaalit jakautuvat kahteen eri tyyppiin: nk. **backstage** -musikaaliin ja **integroituun** musikaaliin. *Backstage*, joka jo kirjaimellisen merkityksensäkin puolesta viittaa näyttämön takaiseen maailmaan, tekee selvän eron elokuvan tarinan ja musiikkinumeroiden välille. Musiikkinumerot motivoituvat useimmiten esittävän miljöön kautta: elokuvat sijoittuvat esim. teatterilaisten tai muiden esiintyvien taiteilijoiden musikaaliseen maailmaan. Backstage-musikaalin kirkkain kukoistuskausi kesti vuodesta 1927 aina 1930-luvun puoliväliin. Nk. integroitu musikaali sen sijaan ripottelee musiikkinumeronsa elokuvan muun kerronnan keskelle.

Musiikki *integroidaan* tarinaan vaikka siten, että näyttelijät puhkeavat kesken kaiken lauluun ja/tai tanssiin. Integroitu musikaali, joka useimmille tulee mieleen musikaaleista puhuttaessa, oli voimissaan 1950-luvulla. Sen suurimpiin tähtiin lukeutuvat Gene Kelly, Judy Garland ja Fred Astaire.

TIETOA SORTOVUOSISTA

Suomesta tuli vuonna 1809 Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta. Vuosisadan loppupuolella venäläismieliset alkoivat kuitenkin arvostella järjestelyä, ja asia sai yhä enemmän julkista huomiota.

Keisari Nikolai II julkaisi helmikuussa 1908 nk. Helmikuun manifestin, jossa vahvistettiin koko valtakuntaa koskeva ja eritoten Suomen autonomiaa rajoittava lainsäädäntöjärjestys. Suomalaiset menettivät luottamuksen keisariin, sillä vielä valtaistuimelle noustessaan tämä oli vakuuttanut edeltäjiensä tavoin noudattavansa Suomen perustuslakeja.

Vuonna 1899 oli Suomen kenraalikuvernööriksi nimitetty Nikolai Bobrikov, joka ryhtyi innolla ajamaan venäläistämistoimenpiteitä. Bobrikov laati ohjelman, joka tähtäsi Suomen autonomian lopettamiseen. Keisari antoi ohjelmalle oman hyväksyntänsä. Yksi raskaimmista muutoksista oli vuonna 1901 säädetty uusi asevelvollisuuslaki, joka määräsi suomalaiset palvelemaan Venäjän armeijassa myös Suomen rajojen ulkopuolella.

Suomalaisten enemmistön vastaus oli passiivinen vastarinta. Määräyksiä ei noudatettu, eikä venäläistämispyrkimyksiä edesautettu millään tavoin. Ryhdyttiin laajaan kutsuntalakkoon. Keisariin vedottiin ns. Suurella adressilla maaliskuussa 1899. Adressiin kerättiin yli puoli miljoonaa nimeä alle kymmenessä vuorokaudessa. Pietariin matkannut lähetystö sai kokea karvaan pettymyksen: keisari ei ottanut sitä vastaan.

Passiivisen vastarinnan ohella Suomessa virisi myös jyrkemman toiminnan linja, jonka kannattajia kutsuttiin aktivisteiksi. Aktivistit suorittivat sabotaaseja sekä salamurhia, joista tunnetuin tapahtui kesäkuussa 1905. Kouluylihallituksen apulaiskamreeri Eugen Schauman ampui kenraalikuvernööri Bobrikovin senaatin portaikossa surmaten sen jälkeen itsensä.

Venäjän sortotoimet alkoivat lieventyä Venäjän oman sisäisen kuohunnan ansiosta. Venäjällä syttynyt lakkoliikehdintä levisi myös Suomeen lokakuussa 1905 synnyttäen maassamme suurlakon. Suurlakko sekä lukuisat muut yhteiskunnalliset ja poliittiset ongelmat pakottivat Nikolai II:n allekirjoittamaan vielä saman vuoden lopulla nk. Marraskuun manifestin, jonka myötä aikaisemman manifestin täytäntöönpano keskeytyi.

TEHTÄVIÄ ELOKUVAN KATSOMISEN AJAKSI**1. Kiinnittäkää erityishuomiota musiikkinumeroihin:**

a) Osallistuvatko ne aktiivisesti tarinankertomiseen, vievätkö ne juonta eteenpäin? Lisäävätkö ne informaatiota elokuvan tapahtumista ja/tai henkilöihahmoista? Kommentoivatko ne juonen käännteitä? Jos näin tapahtuu, niin kertokaa millä tavoin.

Elokuvan musiikkinumerot ovat suurimmalta osin juonen kuljetuksesta irrallisia, lähinnä tunnelmointiin pyrkiviä viihde-esityksiä. Toisaalta ne myös elävöittävät entisestään henkilöihahmoja, kuten esim. Vernerin soolo Pelimannin perintö. Kappale Kissankellojen soittaja toimii Vernerin ja hänen pienen tyttärensä keskinäisen suhteen vahvistajana. Samankaltainen funktio on myös rakastavaisten duetolla Jotain jää. Kuoroesitys Miespolvien marssi pönkittää kollektiivista henkeä ja artikuloi suomalaisten vastarinnan.

b) Ovatko elokuvan musiikkinumerot irrallisia vai integroituja? Puhkeavatko henkilöt spontaaneihin musiikkiesityksiin vai onko ne motivoitu miljöön tms. kautta? Onko Kaksipäinen kotka backstage- vai integroitu musikaali? Perustelkaa vastaukset.

Musiikkinumerot ovat pääosin irrallisia, ja niissäkin kohtauksissa, joissa esiintyminen on spontaanimpaa, laulunumerot motivoidaan esim. kapakkatunnelman tai henkilön luonteenpiirteiden kautta (esim. Vernerin on torimyyjä, sujuvasupliikkinen helppoheikki, joka "tekee laulaen työtään").

c) Elokuvan maailmasta voi erottaa sekä ns. diegeettistä että ei-diegeettistä musiikkia. Diegeettinen musiikki kumpuaa nähtävästä lähteestä, esim. kohtauksessa esiintyvistä orkesterista. Kaksipäisestä kotkasta voi löytää myös kohtauksia, joissa kuullaan ei-diegeettistä musiikkia – musiikkia, jonka elokuvan henkilöt ja yleisö kuulevat, mutta joka ei ole peräisin mistään näkyvästä kohteesta. Tällöin on useimmiten kyse taustamusiikista. Missä kohdin elokuvaa esiintyy ei-diegeettistä musiikkia?

Diegesis=kerronnallinen aikatila, yksittäisen elokuvan tarina-aika. Kaksipäisen kotkan ei-diegeettistä musiikkia kuullaan mm. Vernerin ja Veeran Kissankellojen soittaja -kappaleen aikana – laulajia ilmaantuu säestämään "näkyvätön orkesteri". Kaikki ne kohtaukset, joissa laulaja laulaa säestyksen kanssa, mutta säestyksen lähde ei nähdä tai se ei muuten ole loogisesti mahdollinen vaihtoehto.

d) Mitä muita musikaalille luontaisia piirteitä elokuvasta erottuu?

Mm. yhteisöllisyys, tunteiden läpinäkyvyys ja suora ilmaiseminen, onnellinen loppu.

2. Mitä sortovuosiin liittyviä oikeita historiallisia tapahtumia elokuva sivuaa?

Sensuurin kiristyminen, Suuren adressin kokoaminen, passiivisen vastarinnan ja aktivistien toiminta, uusi asevelvollisuuslaki.

ELOKUVAN JÄLKEEN

Käykää ensin yhdessä läpi annetut ennakkotehtävät ja purkakaa vastaukset.

1. Ohjaaja Koivusalo on luonnehtinut elokuvaansa "kirkasotsaiseksi viihde-elokuvaksi". Määritellä termin "kirkasotsainen" sisältö. Miettikää yhdessä, mihin tekijä sillä elokuvassaan viittaa.

Kirkasotsaisuuden voi määritellä vaikkapa viattomuuden ja idealismin yhdistelmäksi. Runoilija Aaro on kirkasotsainen omassa epätitekkäässä vapauden ideologiassaan. Ylipäätään elokuvan tarinan idealistinen ja emotionaalinen läpinäkyvyys (=henkilöt osoittavat tunteensa avoimesti ja suoraan, eikä tarinan sympatioiden kohde, kärsivä Suomen kansa, jää missään vaiheessa epäselväksi) sekä selkeä jako hyviin ja pahoihin henkilöihin (luonnehtikaa eri henkilöitä) on osa "viihteellistä kirkasotsaisuutta". Toisaalta kannattaa myös miettiä, voiko viihde koskaan olla täysin "viantonta", johon seuraavassa kysymyksessä puututaan tarkemmin.

2. Keskustelkaa viihteen olemuksesta; voiko se ylipäätään olla kirkasotsaista eli viantonta? Määritellä Kaksipäisen kotkan varjossa -tarinan ideologiset painotukset? Mitä elokuva haluaa viihteen varjolla yleisölleen viestiä? Millaisena elokuva näkee esim. sukupuoliroolit?

Kaupallista viihdettä on vaikea, ellei suorastaan mahdoton pitää viattomana. Viihteen kautta voidaan kaupata paitsi tuotteita myös arvoja, asenteita ja ennakkoluuloja. Kaksipäisen kotkan varjossa -elokuva on eräänlainen paluu "rehdin maalaisuomalaisuuden" ytimeen, missä miesten ja naisten roolit ovat ne kaikkein perinteisimmät. Mies politikoi, taistelee, kylvää maan; nainen huolehtii miehestään, kodista, synnyttää lapset jne. Lisäksi elokuva muistuttaa suomalaisten ikäaikaisesta ryssävihasta ja -epäluulosta.

3. Viihde ja mainonta liittyvät oleellisesti yhteen. Miettikää esimerkkejä mainoksista tai tuotemerkeistä, jotka hyödyntävät suomalaisuuden kliseitä tavalla tai toisella.

Esimerkkejä: Elovena-kaurahiutaleet, suomalaista luontoa imitoiva ruisleipämainos (Ruispuikulat), Sisu-pastillimainokset, jne.

4. Perinteisyydestään huolimatta Kaksipäisen kotkan varjossa ei ole tarkka ajankuvaus, vaan paikoin hyvinkin anakronistinen. Millaisia anakronistisia, aikakaudelleen sopimattomia, piirteitä elokuvasta löytyy?

Nykyaikaista iskelmämusiikkia voi luonnehtia anakronistiseksi, mutta vielä rohkeampia vapauksia on otettu elokuvan pääparin lemmenparinassa. Nuoren parin yhdessä asuminen ilman avioliittoa ei olisi missään olosuhteissa voinut olla mahdollinen, ei ainakaan toisen osapuolen ollessa papintytär.

5. Musikaali-lajityyppi on perinteisesti painottanut myös tähtiesiintyjien merkitystä. Kaksipäisen kotkan varjossa -elokuvan nimekkäin näyttelijä on Vesa-Matti Loiri, jonka roolin ympärille tarinan musiikinumerot pitkälti rakentuvat. Mitä muita Loirin rooleja muistatte? Analysoikaa rohkeasti: miten Vernerin osa sopii Loirin monipuoliseen taiteilijauraan? Onko se luontevaa jatkoa vai ei? Perustelkaa väitteenne.

Vesa-Matti Loiri on näytellyt lähes 70 elokuvassa, joista ensimmäinen, Mikko Niskasen Pojat (1962), oli hänen vahva läpimurtonsa. Suuren yleisön mieleen Loiri on jäänyt parhaiten Spede Pasasen sketsiohjelmista (mm. Spede Show), Uno Turhapuro -komedioista sekä Eino Leino - ja nyttemmin Juha Watt "Junnu" Vainio -levytyksistään. Vernerin roolissa yhdistyvät sekä Loirin koominen lahjakkuus että vahva musikaalisuus; Vernerin on samanaikaisesti sujuvasupliikkinen helppoheikki ja kansanmies, "syvien rivien" tulkki, jonka äänessä on paitsi suomalaiskansallista melankoliaa myös rillumarei-tyylistä pelimannihuumoria.

Oppimateriaalin on laatinut FM, elokuvasihteeri Outi Heiskanen Suomen elokuva-arkistosta.

Oppimateriaalin on tuottanut Anna-Liisa Puura-Castrén Koulukinosta.